

Іванова А.О., студ. гр. 314а ФТБК і СМ
БДУКМ
Навуковы кіраўнік – Аляхновіч А.М.,
канд. філал. навук, прафесар

МАЛЫЯ ПРАЗАІЧНЫЯ ЖАНРЫ ФАЛЬКЛОРУ

У апошнія дзесяцігоддзе тэарэтычная фалькларыстыка актыўна распрацоўвае пытанне аб мэтазгоднасці далучэння да сферы вербальнага фальклору так званых малых жанраў, г. зн. усяго, што традыцыйна выражана ці замацавана ў выглядзе разгорнутага тэксту альбо вербальнай формулы, выразу, што паўтараюцца ў тыповых сітуацыях і маюць пэўны ўстойлівы сэнс.

У працы разглядаюцца такія разнавіднасці малых праяічных жанраў фальклору як прыказка, прымаўка, загадка, скорогаворка і анекдот, а таксама прыёмы і метады іх выкарыстання рэжысёрам у сучасным свяце.

Трэба адзначыць, што вывучэнне прыказак, прымавак і загадак як спецыфічных жанраў вуснапаэтычнай творчасці ў апошнія гады актывізавалася і дасягнула пэўных поспехаў. Было выдадзена некалькі зборнікаў навуковых артыкулаў айчынных і замежных аўтараў, ў якіх разглядаўся шэраг важных праблем, у тым ліку пытанні тэорыі, праблемы класіфікацыі нацыянальнага і сусветнага парэмійнага фонду, структурнага аналізу і інш. Усе малыя праяічныя жанры фальклору ўяўляюць сабой невялічкія тэксты, у якіх адлюстроўваюцца не толькі глыбіня і багацце духоўнага жыцця нашых продкаў, але і іх бездакорны мастацкі густ, шчырасць і паэтычнасць мастацкай душы. Разгледзім на канкрэтных малых праяічных жанрах фальклору іх асаблівасці, змест, вобразную сімволіку і выкарыстанне ў свяце.

Загадка паходзіць ад старажытнарускага слова “гадаць”, што азначае “думаць, разважаць, пазнаваць невядомае, угадваць”. Напрыклад, рускі фалькларыст В.П. Анікін дае наступную характарыстыку жанру:

“Загадка – мудрагелістае паэтычнае апісанне якога-небудзь прадмета ці з’явы, праз якое робіцца выпрабаванне кемлівасці таго, хто адгадвае”(2.с.970). Гэтую “мудрагелістасць” можна заўважыць на прыкладзе наступных загадак: (*“Гарыць, як сонца, само –халоднае: адных робіць сытамі, другіх –галоднымі”*.(грошы, золата); *“Што любіш –не купіш, што не любіш –не прадасі”*.(маладосць і старасць); *“Што расце без караня?”*(камень); *“Што гарыць без полымя?”*(сонца); *“Што бяжыць без повада?”*(вада)).

Кожны рэжысёр павінен ведаць, што загадкі вельмі зручна вырыстоўваць для актывізацыі глядачоў у гульніх праграмах, у дзіцячых канцэртах, калі з’яўляецца паўза паміж нумарамі, у віктарынах і ўвогуле пры дапамозе загадак кожнае свята можа набыць сваю асабістасць і непаўторнасць.

Прыказкі і прымаўкі – адзін з найбольш абагульненых жанраў фальклору, які адлюстроўвае агульначалавечыя каштоўнасці. Самабытнасць праяўляецца тут у той бясконцай разнастайнасці асацыятыўных значэнняў, якія з’яўляюцца вынікам мнагазначнасці прыказак.

Слынным знаўца быту і мовы беларусаў І.І. Насовіч яшчэ ў сярэдзіне 19 стагоддзя пісаў: “Беларусы усе факты, усе выпадковасці чалавечага жыцця, усе учынкi, як добрыя, так і дрэнныя, і усякае нават меркаванне пра што-небудзь падводзяць пад мерку прыказак сваіх... Паміж простымі людзьмі ёсць шмат такіх здольных, якія на кожную падзею, на ўсякі выпадак, вясёлы, спрэчны, сумны, -адразу ж і падаюць прыказку, нібыта яны знарок вывучылі іх”.(7.с.9) Прывядзем прыклады прыказак і прымавак: (*“У людзей пытай, але сваю галаву май; салодкі будзеш –раскляюць, а кіслы будзеш –расплююць”*; *“Лепш упасці брухам, чым духам”*; *“Хочаш знаць навіны свету –чытай газету”*; *“Пуджаная варона хваста свайго баіцца”*; *Праўду гавары ў вочы, ды не ляпячы за вочы”*; *“Пайшла лында ў поле жаць да забыла серп ўзяць”*).

У адрозненні ад прыказкі прымаўка –гэта сінтаксічна і кампазіцыйна не завершаны паэтычны твор, не здольны да самастойнага функцыянавання,

мае запатрабаванасць ў кантэксце (“ні рыба ні мяса”, “сэрца ў пяткі ўпала”, “душа не прымае”, “вочы на лоб лезуць” і інш.)

Цяжка знайсці сферу дзейнасці ці будзённага жыцця беларуса, якая засталася б не рэгламентаванай мноствам правілаў ці не “апісанай” у цэлым шэрагу прыказак. І рэжысёру народных свят неабходна добра ведаць прыказкі пра гаспадарчую дзейнасць, бо менавіта імі можна расквеціць сцэнарыі любога народнага свята. (“*Прышоў Ілля –накідаў у рэчку гнілля*”; “*Як дождж на Юр’я, то будзе хлеб і ў дурня*”; “*Як на Юр’я пагода, то на грэчку няўрода*”; “*Вось табе, бабуля, і Юр’еў дзень!*”; “*Прышла Прачыстая – стала неба чыстая*”; “*Прышла пакрова –дай сена карове*”).

Таксама такія прыказкі і прымаўкі можна выкарыстоўваць і для актывізацыі глядачоў у тэматычных гульніх праграмах, у віктарынах, у гульнях.

Скорагаворка –выслоўе, скампанаванае з цяжкіх для хуткага вымаўлення слоў. (“*Барабанілі, барабанілі, панабарабаньваліся*”). Гэта трапныя і дасціпныя выразы, часта гумарыстычнага характару, пазбаўленыя афарыстычнасці і павучальнасці.

Скорагаворкі –складаныя гукаспалучэнні, якія дапамагаюць навучыцца пераадолюваць дыкцыійныя цяжкасці ў мове. (“*Лавіў рыбак судака, судзіў судак рыбака: лоўка рыбак ловіш, судаку сорам робіш*”; “*Повар Пётр пек пірог*”; “*Трактарыст, прычані прычэп да трактара*”; “*Рапартаваў ды не дарапартаваў, стаў дарапартоўваць ды зарапартаваўся*”).

Рэжысёр можа выкарыстоўваць скорагаворкі у гульніх праграмах як іспыт (гульнію) паміж глядачамі: хто правільна і хутка скажа скорагаворку – той і пераможца.

Анекдот –кароткае аднаэпізоднае вуснае апавяданне пра розныя жыццёвыя сітуацыі з нечаканай дасціпнай камічнай развязкай, якая звычайна выклікае раптоўны смех. (“*Сустрэліся неяк двое мужыкоў і пайшлі у карчму. Пасядзелі добра, ды адзін кажа:*

-Давай яшчэ вып’ем! Хто знае, калі ўбачымся?

А другі адказвае:

-А я цябе і так ужо не бачу!.

Многія анекдоты групуюцца вакол мастацкіх персанажаў: салдата, чукчы, Вовачкі і інш., мужа, які нечакана вяртаецца з камандзіроўкі, і жонкі з палубоўнікамі і г.д. У шматлікіх анекдотах адлюстроўваюцца сацыяльныя адносіны, галоўнымі персанажамі ў іх паўстаюць поп, пан, вайт, селянін. Народ бясплітна высмейваў у іх паразітызм, прагнасць, гультайства, несправядлівасць паноў да іх памагатых.

Камічны эфект узнікаў і тады, калі абраза дасціпна пераадрасоўвалася крыўдзіцелю: (*“Калі гляджу на вас, не інакш, як асла бачу перед сабой. –Не, гэта не можа быць, бо я ж не люстра”*); альбо *“Адзін памешчык ходзіць па станцыі, а невялічкі хлопчык сядзіць і плача. Памешчык пытае:”Хлопчык, чаго ты плачаш?” Хлопчык падумаў і адказвае : “А як жа мне не плакаць, калі ваша пуза лопне, то ўсю станцыю затопіць”*).

І рэжысёр павінен памятаць аб тым, што анекдоты можна выкарыстоўваць пры стварэнні сцэнарыяў да розных народных свят. Асабліва мэтазгодна гэта на вяселлі, напрыклад, пры спаборніцтвах паміж сваякамі жаніха і сваякамі нявесты за званне самых “вясёлых і арыгінальных сваякоў”.

Такім чынам, малыя жанры вуснапаэтычнай творчасці маюць найглыбейшую гісторыю, без асаблівых якасных змен праіснавалі да нашых дзён, зменшылася толькі іх колькасць у актыўным бытаванні. Пры гэтым сфера распаўсюджвання малых праявічых жанраў сёння не абмяжоўваецца толькі вёскай, але і значна ахоплівае гарадское насельніцтва. Ёсць ужо падставы вылучыць у самастойны раздзел “урбанізаваны дзіцячы фальклор”, “прыказкі і прымаўкі сучаснага горада” і інш. Гэтым творам абяцанае доўгае жыццё. А, галоўнае, кожны рэжысёр павінен ведаць разнавіднасці малых жанраў фальклору і актыўна выкарыстоўваць іх у сваёй творчай працы.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Аляхновіч, А.М. “Народня песня ў школе”. – Мн.:Беларусь,2004;
2. Аникин, В.В. “Загадка // Краткая литературная энциклопедия
“ / Под ред. А.А. Суркова. М., 1964;
3. “Беларускі фальклор. Энциклапедыя.” - Мінск “Бел. энц.”, 2005;
4. Гілевіч, Н.С. “Паэтыка беларускіх загадак.”- Мн.,1976;
5. “Жарты, анекдоты, гумарэскі” (БНТ). - Мінск : Беларуская
навука, 2005;
6. Кабашнікаў, К.П. “Малыя жанры беларускага фальклору ў
славянскім кантэксте.” - Мн.: Бел. навука, 1998;
7. “Малыя жанры. Дзіцячы фальклор” / [Т.В. Валодзіна, А.І. Гурскі,
Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў; Навук. рэд. А.С. Фядосік]. – Мн.:
Беларусь, 2004.